

قیام ۱۹ دی به روایت اسناد

آنچه در روز ۱۹ دیماه ۱۳۵۶ در قم رخ داد، یکی از برگ‌های برجسته تاریخ انقلاب اسلامی است. درباره چگونگی این واقعه که بدلیل عظمت و عمق تأثیرش بر روند نهضت اسلامی به «قیام ۱۹ دی» معروف شد، مطالب زیادی از زبان شاهدان عینی در مطبوعات به چاپ رسیده و از رادیو و تلویزیون بیان شده است. این مقاله، عهده‌دار تبیین گوشه‌ای از تحلیل سیاسی قیام ۱۹ دی با استفاده از اسناد سری بجای مانده از سازمان اطلاعات و امنیت رژیم ستمشاهی معروف به «ساواک» است. قطعاً ملاحظه برداشتها و تفسیرها و تحلیل‌های تاریخی و سیاسی واقعه ۱۹ دی از دیدگاه‌های مختلف و به روایت اسناد و شاهدان عینی اعم از دوستان و دشمنان انقلاب، در صورتی که با بینشی واقعگرایانه صورت گیرد، وجدان‌های بیدار را با آنچه در این ماجرا گذشت نزدیک‌تر خواهد کرد. طبیعی است که در یک مقاله، مجال بررسی همه جزئیات و جوانب واقعه‌ای به عظمت قیام ۱۹ دی نیست. در عین حال نگاهی به کلیت این واقعه می‌تواند در این مقطع مفید باشد.

صورت واقعه

اصل واقعه چنین است که در تاریخ ۱۷ دیماه ۱۳۵۶ مقاله‌ای تحت عنوان «ایران و استعمار سرخ و سیاه» در روزنامه اطلاعات به چاپ رسید که در آن به بهانه سالروز کشف حجاب و آن طور که رژیم پهلوی تبلیغ می‌کرد «روز آزادی زن»! جملات جسارت‌آمیزی به روحانیت به ویژه شخص امام خمینی بعنوان مخالفان ترقی و پیشرفت و مرتجعینی که نباید مجال ابراز وجود و عقیده پیدا کنند صورت گرفت. نویسنده مقاله در ظاهر شخص مجهول‌الهویه‌ای بنام «احمد رشیدی مطلق» بود، لکن از همان ابتدا مشخص بود که این مقاله توسط ساواک تهیه و با همدستی سناتور عباس مسعودی که موسسه اطلاعات را در اختیار داشت در روزنامه اطلاعات به چاپ رسیده است. تحقیقات بعدی نیز همین برداشت را تأیید کرد و مشخص گردید که داریوش همایون وزیر اطلاعات شاه نیز در این ماجرا نقش داشته است. انتشار این مقاله، بر خلاف هدفی که برای آن تعیین شده بود، موجب اعتراض شدید و گسترده‌ای در حوزه علمیه قم شد و دقیقاً از عصر همان روز ۱۷ دیماه چهره شهر قم لااقل در محدوده خیابانهای اطراف مدرسه فیضیه و حرم حضرت معصومه (س) دگرگونه شد. آنروز، طلاب جوان از خواندن این مقاله با رسیدن روزنامه اطلاعات به شهر قم، خشمگین شدند و با اجتماعات ۴ - ۵ نفره در میدان آستانه، خیابان موزه، مسجد اعظم، مدرسه فیضیه و خیابان ارم به گفتگوهای اعتراض‌آمیز پرداختند و تجمع چند صد نفری آنان در خیابان موزه با شعارهایی که علیه رژیم شاه می‌دادند، با حمله مامورین ساواک و شهربانی قم از هم پاشید و بدون آنکه خونی بر زمین ریخته شود یا حادثه دیگری رخ دهد. این تجمع و برخورد، هر چند خونین نبود، ولی در واقع جرقه‌ای بود که زده شد و آغازی بود بر آنچه در عصر ۱۹ دیماه رخ داد.

قم، در شب هجدهم دیماه، شب پر تب و تابي را گذراند. تلفن‌ها بکار افتادند روحانیون و مردم همدیگر را از محتوای مقاله توهین‌آمیز اطلاعات باخبر می‌کردند. با همان تلفن‌ها و رفت و آمدهای شبانه، قرار شد درسهای فردای حوزه یعنی روز ۱۸ دیماه تعطیل شوند و طلاب به سوی خانه‌های مراجع و اساتید حوزه علمیه راهپیمایی نمایند و از آنها بخواهند در برابر این اقدام جسارت‌آمیز رژیم ستمشاهی بایستند و با آن برخورد نمایند.

در روز ۱۸ دیماه، هزاران نفر از طلاب و علما در دو نوبت صبح و بعد از ظهر به منازل مراجع رفته خواسته خود را عنوان نمودند و با همدردی مراجع و وعده آنها مبني بر اینکه اقدام به اعتراض خواهند کرد مواجه شدند. همین حرکت در روز ۱۹ دیماه نیز ادامه یافت و عصر روز نوزدهم هنگامی که بیش از ۱۰ هزار نفر از طلاب و روحانیون و افشار مختلف مردم از منزل آیت الله حاج میرزا حسین نوری همدانی (در واقع در خیابان صفائیه کوی بیگدلی) به طرف منزل آیت الله سلطانی (واقع در خیابان حجتیه) در حرکت بودند و شعارهای کوبنده‌ای علیه رژیم شاه و در حمایت از حضرت امام می‌دادند، هنگامی که صفوف اول راهپیمایان به چهارراه شهدا (که در آن زمان چهارراه صفائیه نامیده می‌شد) رسید و در حالی که دنباله جمعیت تا مقابل اداره آموزش و پرورش در خیابان شهدا (صفائیه) می‌رسید، ناگهان مامورین ساواک و شهربانی قم تیراندازی به سوی صفوف راهپیمایان را آغاز کردند و درگیری شدیدی آغاز شد. راهپیمایان با استفاده از هر وسیله که به دستشان می‌رسید از جمله چوب‌هائیکه با شکستن شاخه‌های درختان تهیه می‌نمودند به مقابله برخاستند. درگیری حدود یک ساعت طول کشید و خیابانهای اطراف چهار راه و کوچه‌های فرعی و همچنین مدرسه علمیه حجتیه صحنه‌های خونین این درگیری بودند. شدیدترین صحنه، علاوه بر خود چهارراه، صحن جنوبی مدرسه حجتیه و راهروهای ساختمان جنوبی مدرسه بود که تا چند هفته محل رفت و آمد مردم قم و سایر نقاط کشور برای مشاهده جنایات دژخیمان شاه بود. جای گلوله‌ها بر دیوار دیده می‌شد، خونها زمین را رنگین کرده بود و انبوهی از کفش، کلاه، عمامه، عبا و قبا به چشم می‌خورد.

رژیم شاه هرگز به تعداد واقعی شهدا و مجروحین این واقعه اعتراف نکرد، ولی در اسناد ساواک سخن از ۶ شهید و ۱۴ مجروح به میان آمده است که قطعا با ارقام واقعی فاصله دارد. در حالیکه در یک گزارش سری مربوط به ساواک سخن از کشته شدن ۴ نفر در اثر اصابت گلوله و دو نفر دیگر به شکلهای دیگر به میان آمده، دستگاه‌های تبلیغاتی شاه در آن زمان هر گونه استفاده از سلاح گرم را انکار کردند. در این جنایت که به دستور مستقیم رژیم و توسط دژخیمان شاه انجام شد، ده‌ها نفر به شهادت رسیدند ولی هرگز تعداد دقیق شهدا و مجروحین مشخص نشد، زیرا همان گونه که ساواک اعتراف می‌کند، جنازه کلیه شهدا به جز یک شهید دانش‌آموز همگی به پزشکی قانونی تهران منتقل شد و همین امر موجب مخفی ماندن آمار دقیق شهدا گردید.

از زبان ساواک

اینک متن گزارش سری ساواک درباره واقعه ۱۹ دی را مرور می‌کنیم:

سری

اداره تظاهرات اغلاینگرانسه در قم

صبح روز ۱۰ / ۱ / ۳۶ کلاسهای درس حوزه طبعه قم به منظور اعتراض به مقاله روزنامه اطلاعات تحت عنوان "ایران با استعمار سرخ و سیاه" بحالت تعطیل درآوردند (در این مقاله به موضوع گویا ارتجایی روح اله غیبی و حوادث ارتش در برابر انقلاب شاه و ملت حلائی شده بود.)

بدنیاال محمد از طبریز ۱۰ / ۱ / ۳۶ و پیش از ظهر روز ۱۰ / ۱ / ۳۶ تظاهرات و حوادثی در قم به وقوع پیوست که مراتب قبلاً متعین رسیده است.

در ادامه تظاهرات اغلاینگرانسه یک کورده رساخته ۱۰ / ۱ / ۳۶ حشد و هزار نفر از طلاب طوم در بنی و متممین طوم در رده رسه خان مسجد اعظم شهر قم اجتماع کرده اند و از این دو محل خارج و در خیابان صفا تپه شهر قم بحرکت گسترده درآمده اند. جمعیت در مسیر حرکت ضمن دادن شعارهای ضد میهنی، شیفته های تعدادی از کتک با تکیه را شکسته و در فخر حزب رستاخیز ملت ایران حمله گسترده و شیفته های در پی و پیرو حمله حزب و فوییلها ی کارکنان حزب رستاخیز را شکسته اند.

اغلاینگران از این محل بطرف کلا تفری بوند شهر قم رفته و ضمن حمله به کلا تفری، شیفته های فوییل پلیس را که در برابر کلا تفری پارک شده بود، با سنگ شکسته اند. صامیوسین انتظامی در این محل برای جلوگیری از تهاجم اغلاینگران ناگهانی فریاد زد و از این شده اند که در نتیجه ۴ نفر از صامیوسین را از صافا تپه گوله و یک نفر از صامیوسین بملت اصابت آتش سرد یک نوجوان ۳ ساله بملت از دام جمعیت کشته شده و ۴ نفر دیگر از صامیوسین مجروح و چهار نفر از صامیوسین انتظامی از جمله یک نفر از سرشهریانی صدمه دیدند.

صبر و صمیمیت و حسن حاد که به بیمارستان اعزام و تحت معالجه قرار گرفته اند.

صحت سه نفر از مفلوین حاد که مذکور است است از حید رضایی دانش آموز ۳ ساله محمد انصاری و ملا مرزا همراهی و صحت سه نفر دیگر بملت همراه اند. شش مسدود آرنک شناسایی تا کنین مشخص نگردیده است و جنازه پنج نفر (با سکتا* و دانش آموز کسور) به پزشکی قانونی در تهران حمل شده است.

... / صفا

سری

صفا در تاریخ ۱۰ / ۱ / ۳۶ هنگام شب در دستگاه ایسوی در منطقه از شهر قم آتش زده شده است.

بدنیاال انجام تظاهرات مذکور از طرف عناصر اغلاینگره از ساعت ۸.۰۰ الی ۱۲.۰۰ روز ۱۰ / ۱ / ۳۶ اقدامات و تعالیمتجا یزیر انجام گرفته است:

- ۱- ساعت ۸.۰۰ آیت اله سید محمد رضا گلپایگانی در بیمارستان گلپایگانی حاضر گردیده و از مجروحین حاد که صدمات بحمل آورده است.
- ۲- حاد و ... و نفر از طلاب طوم در بنی و متممین طوم در رده رسه خان بیمارستان ایسوی، کامکار و گلپایگانی اجتماع و درخواست تحویل جنازه مفلوین را کرده اند که توسط مأمورین انتظامی مطبق گردیده اند.
- ۳- با زار شهر قم و طلب مشاوه های نماینده ایسوی، امین شهر که روز ۱۰ / ۱ / ۳۶ تعطیل بوده روز ۱۰ / ۱ / ۳۶ نیز کماکان تعطیل بوده است.
- ۴- اعلامیه ای با عنوان " جوانان مسلمان " در رده رسه خان شهر قم توزیع کرده بد فاجعت در این اعلامیه از یازدها بن شهر قم بملت حمایت و عدم رد یها تظاهرات کنندگان و تعطیل مشاوه های خود رسا سگزار بر گردیده است.
- ۵- تمداد سه برگ اعلامیه تحت عنوان " با زار تهران را فراموش نکنید - بحسد از ظهور رهنزل شیخ حسین نوری چیخ فیهف هفتول آیت اله گلپایگانی مراجعه کنید " در رده رسه خان شهر قم نقاط و پیکر شهر قم نصب گردیده است.
- ۶- احساس نا شناسی به عنوان اینکه از شهرهای قم تلفن میکنند به شعبه بانکیسی و ادارات آموزش و پرورش و اد کستری تلفن زده اند و گفته اند در ریاض و ادارات مذکور پمپ گد ا رده شده و خواسته اند دانش آموزان و کارکنان بانک و ادارات مذکور را بررسی نمایند.
- ۷- حاد و ساعت ۱۰ (تقریب به ... و نفر از طلاب طوم در بنی و متممین طوم در بنی و اطراف منزل آیت اله گلپایگانی اجتماع و ضمن دادن شعارهای ضد میهنی از وی خواسته اند اقداماتی بحمل آورده تا جنازه های مفلوین یا آنها تحویل گردد. اجتماع کنندگان ... / صفا

۵

سری

توسط مامورین انتظامی متفرق، لیکن هرچند گاه با استفاده از فرصت مجدد با تشکیل اجتماع در خواستهای خود را تکرار نموده اند.

۸- نماز جماعت ظهرآیات مقیم شهر قم برگزار نگردیده است.

۹- عده ای از طلاب طوم دینی به تظاهرات پرداخته در نقاط مختلف شهر قم ادامه داده اند.

در جریان آشوبگرهای صبح روز ۲۰/۱۰/۳۶، تظاهرکنندگان در کوچه های شهر پراکنده شده و از پشت بامها بسوی مامورین انتظامی که در تعقیب آنها بوده اند، سنگ پرتاب کرده اند. مامورین پلیس برای مقابله با تظاهرکنندگان متحصرا از گاز اشک آور استفاده کرده و تاکنون (ساعت ۱۲۰) اقدام به تیراندازی نشده و در تفسیر از اخلاص لکران توسط مامورین انتظامی دستگیر گردیده اند.

ارزهایایی غیر:

غیر مصححت دارد.

اقدامات انجام شده:

مراتب به نخست وزیری منعکس گردیده است.

بنیاد تاریخ پژوهی
ایران معاصر

سری

دو نکته

در اینجا لازم است به دو نکته توجه شود:

نکته اول اینست که قیام ۱۹ دی بر خلاف انتظار رژیم شاه، نه تنها سرکوب نشد، بلکه، سر حلقه‌ای شد برای قیام‌های پیاپی در شهرهای مختلفی چون تبریز، یزد، تهران، مشهد، جهرم، کرمان و... که سرانجام به فراگیر شدن نهضت در سراسر کشور منجر شد و انقلاب اسلامی را در بهمن ۱۳۵۷ به پیروزی رساند. دقیقا به همین دلیل است که تاریخ قیام ۱۹ دی باید با دقت و حوصله‌ای شایان این واقعه تدوین شود و همواره در خاطره‌ها زنده نگهداشته شود. اینها اجزاء اصلی تشکیل دهنده تاریخ نهضت اسلامی مردم ما هستند و ثبت دقیق همین وقایع است که هویت این نهضت عظیم را آن طور که هست به آیندگان معرفی می‌نماید.

نکته دوم، به انگیزه رژیم شاه برای چاپ مقاله اهانت‌آمیز «ایران و استعمار سرخ و سیاه» مربوط می‌شود. این که رژیم شاه با چه محاسبه‌ای در آن مقطع اقدام به چاپ چنین مقاله‌ای نمود، نکته‌ایست که جای بررسی و امعان نظر دارد. در گزارش سری شماره ۲۱/۸۰۰۱ مورخ ۲۰/۱۰/۱۳۵۶ ساواک از قول یکی از ماموران ساواک آمده است:

«نظریه شنبه - طلبه‌ها عقیده دارند که خود دولت می‌خواهد که در مملکت آشوب و بلوا باشد به دلیل اینکه خودشان می‌دانند که اگر چنین مطلبی در اخبار روزنامه‌ها یا مجلات بنویسند مردم اعتراض می‌کنند والا طلبه‌ها آرام و مشغول

درس خواندن بودند. يك نفر مطلبي در روزنامه نوشت حوزه را به هم ریخت». این، دقیقا عقیده خود مامور ساواک است که جرات نکرده بعنوان عقیده خودش آن را منعکس نماید و برای فرار از تعقیب آن را به طلاب نسبت داده است. مامور بالاتر ضمن تایید نظریه این فرد، اظهار می‌کند: «آنچه مسلم است اینکه هر موقع در جراید مطلبي علیه خمینی نوشته شده تظاهراتی را به دنبال داشته است». در واقع این مامور هم مایل است به این شکل عقیده خود را درباره اشتباه بزرگ دولت در اقدام به چاپ مقاله توهین‌آمیز در اطلاعات ابراز نماید. مامور بالاتر، پیامدهای انتشار مقاله توهین‌آمیز را اندکی بیشتر بیان می‌کند و می‌نویسد: «نظریه دوشنبه: متعاقب درج مطالبی در روزنامه اطلاعات در مخالفت با خمینی، نمایندگان فروش این روزنامه در قم و کاشان وسیله نامه و تلفن تهدید شده‌اند و تصور می‌رود که این مساله در فروش روزنامه اطلاعات نیز تاثیر نامطلوبی بگذارد» و سرانجام مامور بالاتر ضمن تایید نظرات ماموران قبلی، گوشه‌ای از آنچه در میان خود ساواکی‌ها در رده‌های پائین بعنوان تحلیل این واقعه مطرح بود را چنین بیان می‌کند: «نظریه سه شنبه: نظرات يك شنبه و دوشنبه مورد تایید بوده و شایع است بعد از مسافرت کارتر، دولت جهت سرکوبی طلاب و روحانیون مخالف، تمعدا مبادرت به درج این مقاله کرده تا بتواند مسببین آشوب اخیر در سراسر کشور را شناسائی و بازداشت کند». از مجموع نظرات مامورین ساواک، مشخص می‌شود که اولاً: عناصر پائین ساواک از اینکه دولت به دست خود در دسر جدیدی به وجود آورده ناراحتند. ثانياً: تحلیل خود این عناصر این بوده است که دولت شاه مجوز سرکوبی مخالفین خود در حوزه‌های علمیه را از کارتر گرفته و علیرغم تبلیغات مربوط به فضای باز سیاسی که به تجویز خود کارتر به راه انداخته است، لازم می‌دانند با استفاده از همین جوسازی‌ها مخالفین اصولی خود را قلع و قمع نماید. احتمال دیگری که وجود دارد این است که انتشار مقاله توهین‌آمیز در اطلاعات، ابرازی بوده است برای سنجش افکار عمومی و میزان نفوذ حضرت امام خمینی در میان مردم. بر این اساس، ساواک در صدد بود از يك طرف نتایج فضای به اصطلاح باز سیاسی را ارزیابی نماید و از سوي دیگر از نتیجه اقدامات خود علیه حضرت امام و ۱۳ سال جدائی ایشان از مردم و عدم دسترسی مردم به ایشان مطلع شود. بدین ترتیب، عکس‌العمل به موقع علما و طلاب حوزه علمیه قم و همچنین حمایت افشار مختلف مردم از قیام ۱۹ دي به رژیم شاه ثابت کرد که هیچ جایگاهی در میان مردم ندارد و حضرت امام خمینی علیرغم همه اقدامات شدیدی که رژیم علیه ایشان انجام داده بیش از هر زمان دیگری در میان مردم محبوبیت دارد و مردم برای تحقق آرمانهای اعلام شده توسط ایشان تا پای جان ایستاده‌اند. درود به ارواح پاک شهدای ۱۹ دي که با قیام خود راه را برای پیروزی انقلاب اسلامی گشودند.

منبع:

<http://www.iranemoaser.com>